

אפקדס



● ידיעון האקדמיה ללשון העברית תשרי תשע"ו

פרס האקדמיה ע"ש בן-חיים לד"ר קרן דובנוב

בכ"ב באייר תשע"ה (11 במאי) הוענק פרס האקדמיה ללשון העברית על שם זאב וציפורה בן-חיים לשנת תשע"ה לד"ר **קרן דובנוב**. במעמד הענקת הפרס הרצתה ד"ר דובנוב על תרומתם של משכילי ליטא לתחבירה ולמילונה של העברית החדשה. את האירוע ליוו הזמרת **סופי צדקה** ולהקתה בשירים מן המסורת השומרנית.

נימוקי ועדת הפרס:

ד"ר דובנוב היא חוקרת בעלת זכויות רבות בחקר עברית ההשכלה, והיא קנתה לה בו מעמד מרכזי. מחקריה של ד"ר דובנוב מלמדים על השפעתה של תקופה זו על התפתחות העברית בת-זמננו עוד קודם לתחיית הדיבור. בפרט מחקריה מאירים את מקומן של לשונות הרקע של המרחב המזרח אירופי בהתחדשות השפה. השילוב של רוחב ידיעותיה על שפות אירופה ועל תרבותן מחד גיסא ועל הספרות העברית המתהווה מאידך גיסא מאפשר לה לאתר ולתאר את המגע שהיה בין העברית ובין שפות מזרח אירופה ואת השפעתן עליה.

נוסף על תרומתה זו למחקר ד"ר דובנוב עוסקת במגוון נושאים אחרים, ורשימת הפרסומים שלה מעידה על יכולתה ליצור שיתופי פעולה פורים הן עם חוקרים בתחום הדיסציפלינה הן עם חוקרים מתחומים משיקים.

לפיכך החליטה ועדת הפרס להעניק לד"ר קרן דובנוב את פרס האקדמיה ללשון העברית על שם זאב וציפורה בן-חיים לשנת תשע"ה.

חברי ועדת הפרס היו פרופ' **שמואל פסברג** (יו"ר), פרופ' **זהר לבנת** ופרופ' **יעל רשף**.

מת אב ומת אלול: ערב לרגל צאת דיוואן שמואל הנגיד מן הגניזה



בכ"א באלול תשע"ה (6 בספטמבר) התקיים בחצר האקדמיה ערב עיון ופיוט לכבוד צאתו לאור של הספר "דיוואן שמואל הנגיד – קודקס הגניזה". פרופ' **שולמית אליצור** וד"ר **אריאל זינדר** הרצו על שירתו של הנגיד, **ויונתן ורדי** שערך את הספר (יחד עם ד"ר **מיכאל רנד**) דיבר על המבנה הייחודי של הדיוואן שערך יהוסף, בנו הצעיר של המשורר. את המושב הנחה בטוב טעם **אהרן ברבריאן**, שעמד בראש מדור הפיוט של המילון ההיסטורי. בחלק השני התקיים מופע מוזיקלי שהופק במיוחד לערב זה משירי הנגיד ושירת ספרד בביצוע אנשי התזמורת האנדלוסית אשדוד הזמר **מימון מני כהן** והנגן **ארמונד סבח** ואתם הנגן **עמרם בוסקילה** ובניהולו של **יוסי אוחנה**.

כינוס משותף של האקדמיה ללשון העברית ומכללת בית ברל

של צירופים אחדים מן המקרא. ד"ר **גבריאל בירנבאום** הרצה על מפעל המילון ההיסטורי, והסופרת **גיל הראבן** דיברה על 'מילים', סיפורים ורגש' – והראתה כיצד הדיוק בתיאור רגשות מעשיר את השפה ואת דובריה. ד"ר **מני אדלר** תיאר יישומים חישוביים הנעשים במאגרי מידע גדולים. למשל, נמצא שצורת הזכר של הפועל **שָׁטַף** באה לרוב בהשלמת "אוטו", ואילו צורת הנקבה באה לרוב בהשלמת "רצפה".

המושג השני יוחד לזכרם של **אבא בנדויד**, יועץ הלשון ברשות השידור מטעם האקדמיה, ושל **שושנה בהט**, המזכירה המדעית באקדמיה, לציון עשרים שנה לפטירתם. **רות אלמגור-רמון** סיפרה על 'בנדויד – הבלשן והאדם', ואחריה הרצה פרופ' **יוסף עופר** על כללי הכתיב בעבר, בהווה ובעתיד. את הכינוס חתמה ד"ר **עינת גונן** בהצעה לבחינה מחודשת של קביעת התקן.

בל"ג בעומר תשע"ה (7 במאי) התקיים במכללת האקדמית בית ברל כינוס משותף של האקדמיה ושל המכללה. בכינוס השתתפו כמאה וחמישים מרצים, סטודנטים, עורכי לשון ומתעניינים. את המושב הראשון פתחה ד"ר **אורלי אלבק** בהרצאה על "לשון המקרא כמופת ללשון ימינו". פרופ' **מאיה פרוכטמן** דנה בגלגולי משמעות

עוד בגיליון

- "בין הגבולים" במגילת פשר בראשית ג (4Q254) מאת א' יודיצקי וא' הבר
- למד לשונך
- "יצחק אבינרי – מתקן הלשון, שְׁאֲהָבָה כנפשו" מאת גבריאל בירנבאום
- מהדורה חדשה ל"ידקדוק הפה והאוזן" מאת עוזי אורבן

שנה טובה ומבורכת

וריאציה – גוונה, הגוון או גונה?



מאז הוקמה האקדמיה בשנת תשי"ד (שלהי 1953) רואים אור בקביעות "זיכרונות האקדמיה ללשון העברית" – קבצים המתעדים את הדיונים בישיבות המליאה של האקדמיה ואת החלטות שהתקבלו. לאחרונה ראו אור כרכים נד-נז של זיכרונות האקדמיה בעריכת ד"ר ברק דן מן המזכירות המדעית של האקדמיה, ובהם סיכום ישיבות המליאה בשנים תשס"ז-תשע"ו. אנו מביאים כאן קטע קצר מתוך ישיבה 307 של מליאת האקדמיה משנת תשס"ט (2009). המשתתפים דנו בחלופות עבריות שהציעה הוועדה למילים בשימוש כללי של האקדמיה למילה וריאציה.

הצעת הוועדה למילים בשימוש כללי והרקע לה

גוֹנָה / הֶגְוֵן – וריאציה

החלופה העברית המוצעת מכוונת לשם העצם הלועזי ולא לשם הפעולה. במילוני האקדמיה למונחי מוסיקה ולמונחי מתמטיקה נותר המונח הלועזי. במילונים אחרים תורגם: גיוון, שוני, השתנות, שינוי, שונות. מבחר מונחים קרובים אחרים ממילוני האקדמיה: version – גרסה, נוסח; variety – מגוון, תשנית; nuance – גוֹנִית; variant – נוסח אחר, וריאנט.

בוועדה עלו שתי הצעות:

- גוֹנָה; חבר הוועדה ארי אבנר הביע התנגדות להצעה משום שברוסית יש מילה הזוהה בצלילה ומשמעה 'צואה', וסבר שיש להתחשב בכמיליון דוברי הרוסית החיים בישראל.
- הֶגְוֵן, על פי הֶבְדֵּל וְהֶפְרֵשׁ. המליאה מתבקשת להכריע בין ההצעות.

הדיון במליאת האקדמיה

יוסף עופר: אשר לקונטציה הרוסית בהצעה גוונה, כבר היו דברים מעולם. על הפסוק "כי על כל מוֹצָא פִי ה' יחיה האדם" (דברים ה, ג) הביא בעל "מנחת ש"י" גרסה המטילה דגש במילה פי: "כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם, כי לשון גנאי הוא בלשון צרפת, וחלילה לשם יתברך". ועל דברים אלו מגיב "מנחת ש"י" ואומר: "אין לנו לחוש ללשון צרפת, שאין מבטלים דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות".

אברהם טל: כל ימיי השתמשתי בצירוף הֶגְוֵן-גוֹן. למדתי אותו מפי פרופ' שלמה מורג, וגם שמעתי אחרים משתמשים בו. לא הרגשתי שחסר לנו מונח מיוחד לווריאנט. כדאי להימנע מיצירות חדשות בשעה שאפשר לנצל מילים קיימות.

יוחנן ברויאר: אין לראות בגוונה יצירה חדשה. היא קיימת בארמית, ואנחנו רק שואלים אותה ומתאימים אותה לעברית, בדיוק כפי שנעשה בעברית דורי דורות.

דוד טלשיר: בספרות המדעית משתמשים הרבה בצורה חלופה, שנקבעה בעבר לאלטרנטיבה. אפשר אפוא להציע לווריאציה צורה דומה, הֶלְפֵּת למשל.

אורה שורצולד: עדיף שלא לקבל את גוונה בגלל צורת הרבים שלה. ברור לי שאם היא תתקבל על לב הציבור תהיה צורת הרבים שלה גוֹנֹת ולא גוֹנֹת.

חיים א' כהן: אני מסכים עם אורה שורצולד. רצוי שלא לקבל מילה שיש בה מלכתחילה מכשול דקדוקי. כשלעצמי אני סבור שצריך להכשיר את דרך הריבוי פְּעִלוֹת: כשם שצורת הריבוי התקנית של חולצה היא חולצות, צריך שגם צורת הריבוי התקנית של קסדה תהיה קסדות ולא רק קסדות. אבל כרגע אין המשקל הזה עומד לדיון, וההצעה הגוון, שאין בה בעיה דקדוקית, טובה יותר.

הטעם של "לשון נקייה" הוא משני לדעתי. האקדמיה לא נמנעה מלאשר את שם המטבע אֵירו, הגם שלכשני מיליון דוברי ערבית הגרים בארץ הוא נשמע מילה גסה ובוטה מאוד.



סיריל אסלנוב: במגע בין לשונות יש תמיד מילים שעלולות להיפתס באחת הלשונות בדרך גרוטסקית, וזאת לא תהיה הפעם הראשונה שמילה עברית תישמע כך לדוברי שפה אחרת. ואולם אני מעדיף את המונח הגוון מסיבה אחרת: הוא נשמע מושגי יותר – "כבד" יותר במונחים מורפולוגיים – מה שגורם לו להתאים יותר מגוונה להבעת מושג מופשט. והנה שיקול נוסף: בבלשנות המודרנית מקובל המושג וְרִיאָצִיּוֹנִיזְם, ומן המונח שיאושר אולי נצטרך בעתיד לגזור למושג הזה חלופה עברית.

מ' בר-אשר: אם נקבל את הגוון, יהיה וְרִיאָצִיּוֹנִיזְם הֶגְוֹנֹת. רונית גדיש: התבקשתי להביא לידיעתכם שבועדה עלתה גם הצורה גוֹנָה.

משה בר-אשר: החיסרון בגוונה הוא שהקשר שלה לגוון אינו מובן מאלי, אבל אני מוכן להעמיד גם אותה להצבעה.

הצבעה

בעד גוֹנָה – 0

בעד הֶגְוֵן – 3

בעד גוֹנָה – רוב גדול

הוחלט: הֶגְוֵן (וריאציה).

“בין הגבולים” במגילת פשר בראשית ג (4Q254)

אלכסיי (אליהו) יודיצקי ואסתר הבר

(ברית דמשק, גניזה, א 16).⁷ בארמית של המגילות נמצאה המילה **תחום** במגילה החיצונית לבראשית, כגון “[עבר תחומא דן מי ימא רבא” (1Q20 xvi 11).

במקורות חז"ל השם **גבול** נדיר למדי, ובמקומו משמש **תחום** השאול מן הארמית. צורת הרבים **גבולין** נתייחדה בלשון חכמים לארץ ישראל שמחוץ לירושלים, כגון בתוספתא (חלה ב, ח): “עשרים וארבע מתנות כהונה ניתנו לאהרן ולבניו [...] אלו הן: עשר במקדש וארבע בירושלים ועשר בגבולין”. משמע צורת היחיד **גבול** זהה לרוב לזה של **גבולין**, כגון “אין לו אחריים ותוך – אין לו בית הצביעה; אחד קדשי מקדש ואחד קדשי הגבול” (תוספתא כלים, בבא בתרא ג, יב). אולם לעתים רחוקות **לגבול** יש המשמע המקראי ‘אזור, תחום’, כגון “אני לא באתי בגבולה היא באתה בגבולי” (עבודה זרה ג, ד), ובתלמוד הבבלי יש **לגבול** משמעות מעין ‘קו גבול’ בייחוד בצירוף **גבול יש ל-**, כגון “גבול יש לה: פחותה מבת שלש שנים נעקרת, בת שלש שני אינה נעקרת” (עבודה זרה כד ע”ב).

העיון במשמעו של **גבול** מרמז שהצירוף **בין הגבולים** במגילת פשר בראשית ג (4Q254) יכול לפרנס הן את המשמעות ‘בין האזורים’ והן את המשמעות ‘בין קווי הגבול’. נראה לנו לבכר את הפתרון מלשון ‘אזור’ הרגיל בכל רובדי העברית שנסקרו לעיל. והוא אף מתאים לתרגום השבעים המתרגם את **המשפטים** מלשון ‘נחלה’, חלקה המועברת בירושלמי,⁸ ולכך כנראה מכוון התרגום הירושלמי לבראשית הגורס “בִּיְנֵי תְּחֻמֵי אָחוּזֵי”.

1. G. Brooke, “4QCommentary on Genesis A”, idem et al., *Qumran Cave 4, XVII: Parabiblical Texts, Part 3* (DJD 22), Oxford 1996, pp. 185–208. גרסת קימרון (מגילות מדבר יהודה: החיבורים העבריים, כרך ב, ירושלים תשע”ג, עמ’ 256) אינה שונה בעיקרה מן הגרסה של ברוק. למגילה זו שויכו 17 קטעים קטנים. לפי הבחינה הפלאוגרפית היא נכתבה כנראה בראשית ימי הורדוס (המאה הראשונה לפני הספירה). האותיות החלולות הן השלמות. אות שמעליה נקודה היא אות שקריאתה מסופקת אך מסתברת למדי, ואות שמעליה עיגול חלול היא משוערת. כתובתו: deadseascrolls.org.il.

2. באנציקלופדיה המקראית (כרך ה, עמ’ 637) נמנו שלושה-עשר ביאורים לתיבה, כגון ‘תחומים’, ‘נחלות’, ‘אדמות-ספר’, ‘שבילים’, ‘מדמנות’, ‘ערמות’, ‘גבעות’, ‘מכלאות צאן’, וראו שם בסוף הערך הפניות לדיונים בעניין. ראו עוד ח’ גלעד, “משפטים”, בית מקרא כד (תשל”ט), עמ’ 33–44.

3. נדמה שאין כאן אלא פירוש המיוסד על ניסוח עברי של תרגום אונקלוס. התרגום היווני של סימקוס לתיבה **המשפטים** בספר שופטים הוא μεταίχμια, היינו ‘אדמת גבול, ספר’, מונח המציין שטח שבין הצבאות לפני הקרב או שטח הנמצא במחלוקת בין שתי ישויות וכיוצא בזה. ונראה שלכך כיוונו רב סעדיה גאון בתרגומו ‘בין אלצפין’ היינו: ‘בין השורות’, ור”א אבן עזרא בביאורו ‘מערכות’, וכוונתם ליחידות הצבאיות; ראו י’ קאפח (עורך), תהלים עם תרגום ופירוש הגאון רבינו סעדיה בן יוסף פיומי זצ”ל, ירושלים תשכ”ו, עמ’ קסא–קסב, הערה לפסוק יד.

4. על הקשרים בין מגילות מדבר יהודה לתרגומים ארמיים קדומים ראו מ’ בר-אשר, לשונות ראשונים, ירושלים תשע”ב, עמ’ 94–99.

5. ראו למשל מילון בן-יהודה, כרך ב, עמ’ 674–675; ש”י פין, האוצר, ורשא תרע”ב, כרך א, עמ’ 339–340.

6. ראו מ’ קיסטר, “ספרות החכמה בקומראן”, מגילות קומראן: מבואות ומחקרים, בעריכת מ’ קיסטר, ירושלים תשס”ט, עמ’ 306.

7. וכך גם תרגם עקילס על אתר: ראו F. Field, *Origenis Hexaplorum*, I, Oxford 1875 (Hildesheim 1964), p. 71.

מגילת פשר בראשית ג (4Q254) קטועה מאוד ושרדו ממנה מילים וצירופי מילים בודדים בלבד. אולם כדרך של מגילות הפשר מקומראן מצוטטים בה תדיר פסוקים מן המקרא שעל בסיסם אפשר להציג צירופי קטעים והשלמות לטקסט החסר. כך הדבר גם בקטעים 5–6 של המגילה:¹ צירוף הקטעים מאושש על סמך הציטוט של בראשית מט, טו: “וַיָּרָא מִנְּקָה פִּי טוֹב וְאֶת הָאָרֶץ פִּי נֶעְמָה וַיֵּט שְׁכָמוֹ לְסָבֵל וַיְהִי לְמַס עֲבָד”

1	וַיֵּט שְׁכָמוֹ לְסָבֵל וַיְהִי לְמַס	[עובד]	[
2	אשר	[הגדולים]	[
3	עובד	[דן ידין עמו כאחור]	[ש[בטי ישראל]
4	וַיְהִי דֵן נַחֲשׁ עַלֵי דֶרֶךְ שַׁפִּי	[פון עלי אןורה הנושר]	[
5	עקב	[סוֹם]	[

שבשורה 1, ושל בראשית מט, טז–יז: “דָּן יָדִין עֲמוֹ פָּאָחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל וְהִי דָן נַחֲשׁ עַלֵי דֶרֶךְ שַׁפִּיפִן עַלֵי אֶרֶץ הַנֶּשֶׁד עֲקֵבֵי סוּס וַיִּפֹּל רֶכְבּוֹ אַחֹר” שבשורות 3–5. יש להניח אפוא שבשורה 2 היה פשר לבראשית מט, אולם טעם המילה **הגדולים** בהקשר זה אינו ברור. ואכן עיון בתצלומים החדשים שבאתר רשות העתיקות במרשתת² מגלה כי במקום **הגדולים** יש לקרוא **הגבולים**. מסתבר שכאן אין **הגבולים** אלא פשר התיבה המקראית **המשפטים** שבבראשית מט, יד: “וַיִּשְׁשָׁךְ חֲמֹר גָּרָם רֶבֶץ בֵּין הַמִּשְׁפָּטִים”. בכך תיפתר גם הנו”ן הסופית שלפני התיבה, ומוצע להשלים [בין] **הגבולים** על סמך הכתוב **בין המשפטים**.

התיבה **המשפטים** מזדמנת בתנ”ך פעמיים (בראשית מט, יד; שופטים ה, טז), וכדוגמתה **שַׁפְּטִים** (תהלים סח, יד; יחזקאל מ, מג). התיבה שתומה, והוצעו לה פתרונות רבים.³ אולם כבר תרגום אונקלוס לבראשית, תרגום יונתן לשופטים ותרגומים ארמיים אחרים תרגמו את התיבה במילה **תחומא** היינו ‘גבולות’. **תחום** היא המקבילה הארמית למילה העברית **גבול**, ורבים ממפרשי המקרא, ובהם רש”י, רשב”ם ור”י בכור שור, ביארו גם הם את התיבה **המשפטים** ‘תחומים’, כנראה בעקבות תרגום אונקלוס. הגדיל לעשות חזקוני (ר’ חזקיה בן מנחם) שבפירושו לדברים לג, יח כתב “רובץ בין המשפטים – בין הגבולים לשמור את שדותיו”.⁴ נראה אפוא שפתרון המילה **המשפטים** כ‘גבולים’ קדום הוא, ומחבר הפשר ותרגום אונקלוס ינקו מאותו מקור.⁵

אולם המשמעות המדוקדקת של השם העברי **גבול** וכמוהו השם הארמי **תחום** אינה מבוררת, ולפיכך גם הפירושים לתיבה **המשפטים** המצוטטים לעיל אינם חד-משמעיים. במילונים הובאו שתי משמעויות עיקריות למילה **גבול** במקרא: ‘קו גבול’, כגון “גְּבֹול שְׁמֹתָ בֵּל יַעֲבֹרוּן בֵּל יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ” (תהלים קד, ט), ו‘אזור’, ‘תחום’, כגון “וַיִּשְׁבּוּ בָנִים לְגְבוֹלָם” (ירמיהו לא, יז).⁶ אף במגילות מדבר יהודה **גבול** מתבאר כ‘אזור, תחום’, כגון “כִּיֵּא אֵין] מִשְׁחִית בְּגֹבֵלֵיהֶם וְרוּחֵי רִשְׁעֵי לוֹ יִתְהַלְכוּ בִּם” (4Q511 7–6 1) ובמובן מושאלי: “ותעמד פעמי בגבול רשעה” (הודיות י, 8). אך אפשר שגם כ‘קו גבול’ ככתובים ‘וגבולות הגבלתה לנו אשר את עובריהם ארתה” (4Q266 11–10); “ולסיע גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם”



תַּצְוֵג תִּיצַג

■ (באנגלית: render)

המיר נתונים ספרתיים מאוחסנים לתמונת תצוגה, שיש בה צבע, מרקם ועוד. שם הפעולה: **תַּצְוֵג (תיצוג)** הפועל תיצג – הגזור מן המילה תַּצְוֵגָה – בא להחליף את הפועל רַנְדַר הרווח בקרב אנשי מקצוע.

תַּצְוֵר תִּיצַר

■ (באנגלית: configure)

תכנון, ארגון, כונון ועיצב תצורה מסוימת, למשל תכנית של התקן או של מערכת הפעלה – שיתאימו למטרה מסוימת; פוֹנֵן תכנית מחשב לצורך ביצוע משימה מסוימת. שם הפעולה: **תַּצְוֵר (תיצור)** הפועל תיצר – הגזור מן המילה תַּצְוֵרָה – בא להחליף את הפועל קַנְפַג הרווח בקרב אנשי מקצוע.

מְקָם

■ (באנגלית: locale)

מערכות מידע מתוחכמות יודעות להתאים את עצמן למאפיינים הייחודיים של סביבת המגורים של המשתמש: **המְקָם** הוא קבוצת המאפיינים המגדירה סביבת מגורים או אזור גאוגרפי ומאפשרת לתכנה להתאים את תפקודיה לסביבה הרצויה, לדוגמה שימוש בשפה או בניב הנהוגים, הצגת תאריך ושעה בתסדיר (פורמט) תקני או ייצוג מתאים של מספרים.

המְקָמָה (localization) היא תהליך ההכנה של תכנה לשימוש במְקָם מוגדר, בדרך כלל לשם התאמת תפקודים ייחודיים, כגון התאמת תכנה בין-לאומית לחישוב מס הכנסה במְקָם מוגדר.

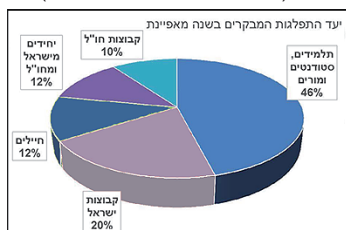
נְזָקָה

■ (באנגלית: malware)

תכנת מחשב זדונית המתערבת בתפקוד הרגיל של מחשב או פוגעת בפרטיותו של משתמש. המילה נְזָקָה שקולה במשקל המילים תַּכְנָה וְחֻמְרָה. במשקל זה חודשו מילים נוספות המציינות תכנות, ובהן: יְתָרָה (bloatware, תכנה המְסַפֶּקת עודף תפקודיות), לְבָשָׁה (wearware, חמרה שמעוצבת כפריט לבוש, כגון מצלמת רשת או שעון נווטן), סְרִטָה (scriptware, תכנה לכתובת תסריטים), קְשָׁחָה (firmware, תכנה תפקודית שמובנית בהתקן חמרה ומוגבלת באפשרות עדכון), רְגֵלָה (spyware, תַּכְנֵת ריגול).

הַחֲזִיָּה

■ (באנגלית: visualization)



כל טכניקה שבאמצעותה יוצרים תמונות, תרשימים או הנפשה – כדי להמחיש מסר.

דוגמה להחזיה מן האקדמיה ללשון העברית



מְצִיאֹת רְבוּדָה

- (באנגלית: augmented reality)

טכנולוגיה המאפשרת להציג לצופה בו-בזמן כמה רבדים של המציאות שבה הוא נתון, לדוגמה התקן ברכב המקרין על השמשה הקדמית שלפני הנהג מצג עילי שמאפשר לו לנהוג בלי להסיר את עיניו מן הכביש. במצג מעין זה אפשר להציג לפני הנהג את מפת הדרך ואת הנתיב אל יעדו בצירוף הנחיות תנועה, שינוי מסלול וחישוב זמן הגעה או את התצוגות של לוח המחוננים, המהירות, סיבובי המנוע ולחץ האוויר בצמיגים.

אִפִּיפּוֹת

- (באנגלית: immersion)

תחושה שיש לאדם הנתון בעולם מדומה הגורמת לו להתנתק מן העולם הממשי. לדוגמה, טייס במדמה (סימולטור) טיסה הוא במצב של אפיפות, שכן הוא אפוף כולו במציאות המדומה.

תַּעֲתוּקָה

- (באנגלית: teleportation)

במציאות מדומה – שיטת תעבורה דמיונית שבה חומר או מידע נמוגים במקום מסוים ונוצרים מיד במקום אחר. הפעולה היא הַתַּעֲתוּקוֹת (מילה שהתחדשה בספרות המדע הבדיוני). המילה תַּעֲתוּקָה שקולה במשקל המילים תַּעֲבוּרָה, תַּחְבוּרָה.

יֶצָגוֹן

- (באנגלית: avatar)

בעולם המדומה – דמות המייצגת את המשתתף מן העולם הממשי.

עוֹקֵבָן

- (באנגלית: tracking device)

רכיב המשולב בדרך כלל בצג ראש (הַתְּקָן המורכב על הראש ובו צג שמוצמד לעיניים) או במשקפי מציאות רבוּדָה, שעוקב אחר תנועת האישונים ומתאים את תוכן המצג שהאדם רואה לעצמים הממשיים שנראים למשל: אדם המרכיב משקפיים כאלה מביט בשלט של מסעדה וצופה מיד ברובד של תפריט המסעדה ובמחיריה; הַתְּקָן שעוקב אחר מבטו של נהג ומתריע בכל פעם שהוא מְסִיט את מבטו מהכביש או עוצם את עיניו.

המונחים שבעלונים אלו לוקטו מפרקי טכנולוגיית המידע ואושרו ברובם בשנים תשע"ד–תשע"ה. כל המונחים שבעלון 110 לוקטו מן הפרק "מציאות מדומה". תודות לאמנון שפירא, יו"ר הוועדה למונחי טכנולוגיית המידע במכון התקנים, על הסיוע בהגדרות ובהסברים.

יצחק אבינרי – מתקן הלשון, שְׂאֵהָבָה כנפשו

גבראל בירנבאום

אבינרי מצהיר על דרך פעולתו בהקדמתו לספרו: "להוי ידוע [...] שמעולם לא פסקתי להתיר אלא עפ"י שקול-דעת לפי הגורמים הבאים: (א) הכרח גמור; (ב) מקור קדמון; (ג) שעור התפוצה. בעיקר נזקקתי לשיקול ההכרח והמקור, אך לפעמים רחוקות הסכמתי בעל-כרחי גם לשבוש בלתי-מוצדק, אם נפוץ בכתבי כל הסופרים בלא יוצא מן הכלל. ברם, שבוש שאין בו הכרח, וכל עיקרו אינו אלא תוצאה של חוסר-דעת או השפעה זרה נפסדת, – אותו לא אצדיק בשום פנים ואופן, ואפילו אם ימצא באיזה מקור מימי הבינים. כי זה הכלל: אין מקור מוציא שבוש מידי דופיו. כלל זה הוא אור לנתיבתי בלשון, ואותו הדגשתי בערכים רבים" (שם, עמ' ח).

הניסיון להתוות עקרונות אינו רגיל אצל מתקני הלשון, אבל העקרונות האלה הם סובייקטיביים ועמומים למדי. מי יקבע אם ההכרח גמור הוא? וגם עקרון "המקור הקדמון" רחוק מלהיות חד-משמעי. וכבר ביקר הבלשן חיים בלנק את אבינרי: "האם הטעם האישי הוא אשר קבע? אין ספק שכאן קבור הכלב, ואבינרי אף מציין זאת לפעמים"⁴.

אבינרי אמנם מצטייר כסובייקטיבי למדי. נמצא בפסיקותיו חומרות שנראות לנו היום חומרות יתרות, וגם בזמן אמירתן חלקו עליו רוב חבריו. לעומתן פסק לקולא בסוגיות שאחרים החמירו בהן. כך, הוא תבע להחשיב את הצירוף "ארצות הברית" לשון רבים, ולומר למשל: "ארצות הברית החליטו לקיים שיחות עם איראן"; בשנת 1962 עדיין דרש אבינרי לקרוא לירק שאנחנו מכנים היום מלפפון – קישוא; הוא אסר על השימוש במילה נדנד במשמעות 'הטריד, הציק בדברים' גם בלשון הדיבור; הוא תבע לכתוב "שנת תש"כ, תש"מ, תש"נ" וכן הלאה. ומצד שני, הוא דיבר בלהט על ההתפתחות הברוכה של העברית: "מה שנראה היום כדבר אסור וחורג ממסגרת החוק, עשוי להיות מחר בגדר דבר חוקי שהדקדוק מתירו, כי אין לעמוד בפני הכוחות האייתנים, המשדדים את מערכות הלשון. מקצתם בוקעים ועולים מבית, מתוך-תוכה של לשון, ורובם מתגעשים ופורצים מחוץ לגבולותיה ומסתערים עליה כפעם בפעם, כהסתער מים אדירים אל הסלע. אין לך לשון הפטורה מהשפעת-חוץ, – מדה שרובה קשה ומעוטה יפה" (יד, עמ' 146).

הוא הציע שלא להנהיג כללי כתיב מלא מחייבים, אלא כל כותב יחליט בכל מילה לגופה אם הוספת אם הקריאה מועילה לקריאה, ורק אז יוסיף אותה; הוא התיר להגות הִקְחִיל והִקְחִיש בגלל הקושי בהגייה; הוא גם הורה להגות את השמות צָרְפָּת וְאֶסְנָת בתנועת הֵ בתחילתם, כפי שהיה שגור אז בפי רבים; הוא נטה להתיר לומר דְרָגוֹת, חֲבָרוֹת, טְרָדוֹת (מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים); והתיר את יצא לי והכי (במקום ביותר).

אבינרי לא נרתע מלומר את דעתו אף בפני גדולים, ובמאמר גדול ומנומק יצא בשצף קצץ נגד המנהג של ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, להשמיע את המילה אָת (יד, עמ' 57–61).

יצחק אבינרי יירשם בתולדות העברית החדשה והמתחיה כמתקן לשון מקורי, מסור ונועז, מדובריו הראשיים של השיח הנורמטיבי בשנים המכוננות של מדינתנו. רבים חלקו על מקצת פסיקותיו; איש לא יטיל ספק במחויבותו הטוטלית לעברית ולדובריה. בהיותו תלמיד חכם וידען מופלג הנחיל לנו ספרים חשובים המשלבים מחקר ופוסקנות בדרך המיוחדת לו. אפשר לבקר את הדרך הזאת; אי אפשר שלא להתפעל ממנה. בטוחני שדורות רבים ימשיכו להגות בספריו, יתפעלו מיפי סגנונו וייהנו מפרות אהבתו ומסירותו לעברית.

4. ח' בלנק, לשון בני אדם, ירושלים תשמ"ט, עמ' 54.

יצחק אבינרי מעיד על עצמו במבואו לספרו "יד הלשון"¹: "פעולתי בשדה הלשון מתנהלת בשני אפיקים: תקנת הלשון והרחבתה. תקנת הלשון – על-ידי עקירת שבושים, ברורי שמושים נכונים, מלחמה בהשפעה זרה נפסדת ובחומרות יתרות; הרחבתה – על-ידי תחית ישן וחדושי מלים [...]. ואקוה שהספר יתרום תרומה של ממש לתקנתה האמתית של לשוננו, אשר בצרתה לי צר, ובטובתה ורווחתה – ירוח לי" (עמ' ח-ט).

אבינרי (לְפָנַי רבלסקי) נולד בשנת 1900 בקייב, לאביו שהיה מחלוצי הדיבור העברי ברוסיה. ב-1926 עלה ארצה. הוא חי ופעל בתל-אביב ונפטר ב-1977. בחייו פרסם כמה ספרי מחקר; הידוע שבהם הוא "היכל רש"י"² על לשונו של רש"י. אבל פועלו העיקרי היה בתקנת הלשון, שטובתה ורווחתה – כפי שנראו לאבינרי – בערו כאש בעצמותיו, וגם ספרי המחקר שלו לא נוקו מהנחיות נורמטיביות שהכניס בהם.

ראשית ייאמר שבמאות מאמריו בענייני תקנת הלשון, שרובם כונסו בספרו "יד הלשון", אין ולו משפט משעמם אחד; הרצאת הדברים חיה ומרתקת, מתובלת בשינה ובהומור ושזורה לעתים בדברי פולמוס חריפים. כאמור, אבינרי ראה בתקנת העברית את תכלית חייו, לכן נאמרו דבריו בלהט וב"מעורבות" מוחלטת: "הזלזול בערכי-יסוד של דמות הלשון הוא אחת מתופעות הזלזול בכל שאר נכסינו הלאומיים. יחס של זלזול מתבלט בשנים האחרונות בחוגים 'אקדמאיים' מסוימים" (יד, עמ' 452). ומכאן התנגדותו לתיאור ניטרלי-מדעי של העברית בת-זמננו: "משגה כבד וחטא חמור שוגים וחוטאים אותם האנשים – ובהם אף סופרים אנשי-שם – הסוברים שאותו הדיבור העברי הקולקל, שאנו עדים לו כיום, הוא הוא הדבור הטבעי של העם, ממנו עלינו ללמוד ובכבודו להזהר" (דרכי הלשון,³ עמ' 198). "מי שבא לתאר את לשון-הדבור המשובשת, כאלו דבר אין לו ולשבושים ההמוניים ולא איכפת לו כלל כיצד מדברים – למה הוא דומה? למי שראה ילד נדרס ברחוב, והוא בא לביתו ומספר באדישות גמורה כיצד נדרס הילד, כי על כן ילד זר הוא [...] עברי אמת, שבצרת לשונו לו צר, לא יוכל לתאר את נגיעה כמו-שהם, מבלי לשאוף לרפואתם" (יד, עמ' 452).

בחריפות רבה – ומתוך צער עמוק וכן – הוא מדבר על השפעת הלעז על העברית; כותרת הערך בספרו טעונה אף היא – "עבדות לשונית": "להלן תתברר רעת ההשפעה הזרה הנפסדת, המגעת לא רק עד כדי פגיעה בלשונו, כי אם גם מערערת את הווייתנו הלאומית [...] מאז זכינו למדינת ישראל, לעצמאות מדינית, ושיאפתנו להיות גוי ככל הגויים, הננו הולכים ויורדים משנה לשנה מבחינה תרבותית, לאומית ולשונית, ולמעשה אין אנו כלל גוי ככל הגויים, המכבד את עצמו ואת תרבותו ואינו נגרר אחר כל מה שיש לאחרים, אלא – חרותנו ניטלת ממנו ואנו הולכים ומשתעבדים ברוחנו ובנשמתנו [...] מרבים אנו לדבר גבוהה על עצמאות מדינית, עצמאות כלכלית וכדומה. עצמאות לשונית – מאן דכר שמה. והרי גבוב מלים עבריות ברוחם ובדרכם של כל מיני לעוזות, תערובת מלים עבריות בלא נשמה עברית אינה לשון עברית!" (יד, עמ' 434).

* זהו נוסח מקוצר ממאמר ארוך יותר: "יצחק אבינרי – מתקן לשון מקורי", נטעי אילן: מחקרים בלשון העברית ובאחיותיה מוגשים לאילן אלה, בעריכת מ' בר-אשר וע' מאיר, ירושלים תשע"ד, עמ' 505–522.

1. יד הלשון: אוצר לשוני ערוך לפי הנושאים, בסדר אלף-ביתי, תל-אביב תשכ"ה (להלן: יד).

2. היכל רש"י, א-ד, תל-אביב ת"ש-תש"ך.

3. "דרכי הלשון העברית בארץ-ישראל", לשונו ב (תרפ"ט-תר"ץ), עמ' 197–210; 306–287; 396–411.

מהדורה חדשה ל"דקדוק הפה והאוזן"

עוזי אורן

ההגיים בדיבור נעשית הגה לאחר הגה, ולא הגה מתחת הגה או הגה מעל הגה כפי שמרמז טקסט מנוקד.

הכתב המנוקד כולל למעשה ארבע שורות כתיבה: שורת האותיות היא המרכזית, אבל מתחתיה, מעליה ובתוכה יש עוד שלוש שורות של סימני ניקוד. לעומת זאת הכתב הבין-לאומי המשמש לבלשנות מקביל לגמרי לדיבור יש בו רק שורה אחת של אותיות והן מסמנות את כל ההגיים או הפונמות של המילה לפי סדר הופעתם בדיבור. בכתב זה המילה הכתובה מקבילה אפוא למילה הנהגית והנשמעת, ולכן קל לראות אילו שינויים חלים במילה בתהליכים השונים הכלולים בדקדוק.

שינוי אחר במהדורה זו נובע מהתבונה הבלשנית שלפיה כאשר מעיינים בשפה ראוי להפריד בין שינויים שחלו בה במשך שנות התפתחותה ובין עיון בתופעות הלשוניות הקיימות בשפה בזמן מסוים אחד. לא ידעתי אז כלל על הבחנה זו ועל היתרונות החשובים שלה, וב"דקדוק הפה והאוזן" המקורי הסברתי תופעות בלשון ימינו על פי שינויים שחלו

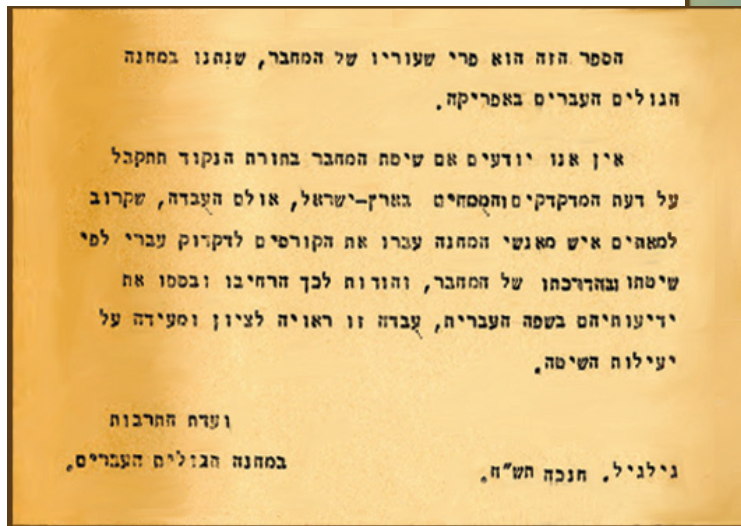
בשפה לאורך שנותיה. שינויים כאלה מיוסדים על השערות שקשה לדעת עד כמה הן מבוססות, ולא ברור מתי חלו. על כן במהדורה החדשה אנו מתבוננים בתופעות העברית של ימינו ומנצלים את שליטתו של הקורא בשפה העברית כמעט בלי צורך להסתמך על השערות של התפתחויות בימי קדם. עיון כזה מתאים לחברה שלנו, דוברת העברית כשפה יחידה או עיקרית, והוא התאפשר על פי הישגים אחרים של המדע שהגיעו גם אל הבלשנות, ובעיקר על חלוקת כל התופעות בעולם לשני סוגי מושגים: מושגים תאורטיים ומושגים תצפיתיים.

מושג תאורטי הוא סכום התכונות ההכרחיות והמספיקות שישנן במושג, וכל התצפיות שנצפה בהתגשמויות הממשיות של המושג – שהן המושגים התצפיתיים – ייכללו בהגדרה. למשל, את המושג **שולחן** ניתן להגדיר כך (בערך): שולחן הוא לוח נרחב הנשען על רגליים כשהוא אופקי, ומשמש בשימושים מגוונים לפעולות שונות הנעשות עליו. הגדרה כזאת כוללת למעשה כל שולחן ממשי שצפינו בו או שעולה בדמיונו. התממשות של מושג תאורטי למושג תצפיתי מסוים מלווה בתכונות נוספות של המושג התצפיתי, כגון שולחן בעל שלוש רגליים או ארבע, שולחן עשוי עץ, מתכת או זכוכית, לאכילה או לכתובה וכדומה, אבל תכונות נוספות אלה אינן מוציאות את השולחן המסוים הזה (התצפיתי) מגדר המושג התאורטי המשותף "שולחן".

כתב טוב (ובוודאי תעתיק פונמי נאות) יהיה המבע התאורטי הקבוע של מילות השפה, והוא אינו משתנה, ואילו בדיבור בפי דוברים שונים ובתקופות שונות יישמעו ביצועים שונים לאותם המבעים התאורטיים. הביצועים האלה הם מבעים תצפיתיים, שאפשר גם לתמלל אותם בכתב פונטי.

לפני קרוב לשבעים שנה יצא לאור ספרי "דקדוק הפה והאוזן". הספר הודפס ב-1947 במכונת הכפלה. הוא היה פרי שיעורי דקדוק שנתתי לחברי במחנות המעצר במזרח אפריקה בשנים 1944-1948. השיעורים היו במסגרת "בית ספר" שהתארגן במחנה עוד לפני שהובאתי אליו בחודש נובמבר 1944 עם עוד ארבעה-עשר עצורים חדשים. כשבאנו, שאלו אותנו ותיקי המחנה מי מבינינו יכול ללמד משהו. זכרתי שבבית הספר הייתי תלמיד טוב בדקדוק, ואמרתי שאוכל ללמד דקדוק.

כך התחילה עבורי תקופה מיוחדת, שבסופו של דבר שינתה את כל מהלך חיי. שיעורי הדקדוק שהייתי נותן פעם בשבוע נהפכו לעיסוק של כל השבוע בהכנות לשיעור הבא. בתקופה הראשונה לא



היו לנו ספרי לימוד, והידיעות שהבאתי אתי מכיתה ל' או ל"א בתיכון כמעט שלא כללו הסברים לתופעות הדקדוק. מעייני היו נתונים לחידות שמעלה הניקוד, וניסיתי לפתור אותן אחת לאחת. כל שיעור שהתכוננתי אליו היה בשבילי בגדר חקירה וגילוי. שנים רבות לאחר תקופה זו הייתי אומר שמזלי היה שלא היו לי ספרים

ולא יכולתי לקרוא הסברים מקובלים של מומחים. רק הודות לכך נאלצתי לחפש בעצמי את כללי הניקוד הנסתרים. בהקדמה המקורית של הספר שכתבתי ב-1947 מצאתי לנכון לסקור את התחומים שבהם נתגלו לי הסברים חדשים לניקוד.

עשרות השנים שחלפו מאז היו תקופת צמיחה ופריחה של מדע הבלשנות, ונתחדשו הבנות לא רק ל, אלא לכל מי שעסק בבעיות הלשון ובלשנות. אף על פי שמהדורתו הראשונה של הספר כללה התבוננויות "נכונות" – ואינני חוזר בי ממה שכתבתי אז – יש בידינו היום לשוות לאותן התבוננויות צורה חדשה, מתאימה יותר להישגים שהשיג מדע הבלשנות.

במהדורה החדשה נכללים אפוא העניינים שנדונו במהדורה הראשונה, אבל ברבים מהם חלו שינויים ונוספו דרכי הסבר חדשות ואמצעי הסבר שלא היו אז. שינוי בולט הוא שההסברים והדוגמות ניתנים לא רק בכתב העברי ובניקוד, אלא גם בשיטת כתב בין-לאומי של רישום פונמות והגיים. הופעת

* מתוך ההקדמה למהדורה החדשה של הספר "דקדוק הפה והאוזן" שעתידה לראות אור בקרוב בהוצאת מאגנס.

